

ПРАКТИЧНА ЦИВІЛІСТИКА

УДК 347.447.5:347.754:616-089.844
DOI <https://doi.org/10.32837/chc.v0i35.182>

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри цивільного права

Національного університету «Одеська юридична академія»

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПЛАСТИЧНОЇ ХІРУРГІЇ

Постановка проблеми. У сучасному світі медицина відіграє виняткову роль як у житті окремої людини, так і всього суспільства загалом, так як практично кожній людині доводиться вступати в медичні правовідносини.

Якість та ефективність медичної допомоги є одним із найбільш важливих пріоритетів у розвитку системи охорони здоров'я в усіх країнах світу. У міру розвитку цивілізаційного суспільства отримання якісних медичних послуг набуває ключового значення. Сучасна медицина характеризується значними досягненнями в галузі нових технологій, діагностиці й лікуванні. Тому така міждисциплінарна галузь медицини, яка отримала назву пластичної, постійно вивчається науковцями на національному рівні.

У разі неналежного надання медичної допомоги, медичних послуг їх учасникам доводиться стикатися з таким інститутом цивільного права, як цивільно-правова відповідальність. Проблемні питання, що стосуються цивільно-правової відповідальності, стають предметом численних дискусій серед учених і практиків, тому що відсутній єдиний науковий підхід до вирішення проблеми про права, обов'язки та відповідальність медичних працівників перед пацієнтами. Найголовнішою причиною таких бурних дискусій є те, що навіть досвідчені судово-медичні експерти не завжди можуть точно визначити, які саме фактори спричинили погіршення здоров'я постраждалого: об'єктивні чи суб'єктивні.

Фахівці в галузі медичного права по-різному можуть визначати питання, які зустрічаються в цивільно-правовій відповідальності медичних працівників. Як приклад таких складних питань можна навести такі види цивільно-правової відпо-

відальності за заподіяння шкоди під час надання медичних послуг, як підстави й умови її настання, можливість настання відповідальності медичної установи за відсутності провини його працівника. Саме тому необхідно визначити специфіку цивільно-правової відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії.

Стан дослідження теми. Варто зазначити, що вітчизняні правознавці зверталися до розгляду окремих питань особливостей медичних послуг, серед них необхідно відзначити таких як С.В. Антонов, С.Б. Булеца, В.Д. Волков, А.А. Герц, Р.Ю. Гревцова, К.В. Кравченко, Н.В. Козлова, Р.А. Майданник, І.П. Майстр, А.В. Меленко, А.А. Телестакова, А.В. Тихомиров та ін. Закордонні науковці, що досліджували проблеми медичних послуг, – Т. Міхамбетов, А. Донабедіан, К. Глісон, А. Лінденбратен та ін. Однак практично всі спеціальні публікації із цього питання були результатом аналізу лише загальних питань цивільно-правової відповідальності, а їх автори не мали на меті дослідження саме особливостей цивільно-правової відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії.

Метою статті є дослідження цивільно-правової відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії.

Виклад основного матеріалу з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Питання, що стосується цивільно-правової відповідальності, є одним із найбільш складних у цивільно-правовій науці. Водночас відшкодування завданої шкоди є найбільш адекватним способом захисту прав громадян, у тому числі й у сфері прав громадян на охорону здоров'я та медичну допомогу (ст. 49 Конституції України).

На специфіку цивільно-правової відповідальності під час надання послуг пластичної хірургії впливають як загальні принципи юридичної відповідальності, так й особливості, властиві послугам у сфері пластичної хірургії, зумовлені специфічним суб'єктним складом, характером порушених прав та обов'язків, які виникають між пацієнтом і виконавцем послуг стосовно здоров'я пацієнта.

Саме за наявності загальних умов відповідальності виникає цивільно-правова відповідальність у сфері надання послуг пластичної хірургії. До таких умов зараховують протиправність поведінки (дій або бездіяльності) виконавця послуг; шкоду як наслідок протиправної поведінки; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою; вину [1, с. 317].

Протиправність поведінки, що є обов'язковою умовою настання цивільно-правової відповідальності, являє собою факт невиконання або неналежного виконання умов договору, вимог закону чи інших правових актів, а також інших вимог, що зазвичай ставляться до медичної діяльності. Сьогодні, як свідчить судова практика, особливо проблемним є визначення ознак протиправності в діях виконавця під час надання ним послуги пластичної хірургії.

На жаль, для дій лікарів – пластичних хірургів узагалі не передбачено жодних правил та інструкцій, так як у сфері медичної діяльності сьогодні не існує нормативно встановлених стандартів і вимог якості надання послуг пластичної хірургії. Тому поширеними є випадки вільного використання пластичними хірургами різних діагностичних, лікувальних, реабілітаційних методик і схем. Разом із тим лікар повинен діяти в інтересах пацієнта відповідно до вимог, які є науково обґрунтованими й загальноприйнятими в медичній практиці. Крім цього, сторони в договорі можуть також передбачити певні вимоги, яких повинен дотримуватися лікар під час надання послуги.

Найголовнішою особливістю послуги в пластичній хірургії є те, що результат не завжди може бути гарантований особою, яка її надає, так як індивідуальні властивості кожного людського організму не завжди можна до кінця врахувати. Наступною обов'язковою умовою настання цивільно-правової відповідальності під час надання медичних послуг є наявність шкоди. У доктрині шкода розглядається як певний негативний наслідок протиправної поведінки, що полягає у втраті або применшенні певного майнового чи немайнового блага [2].

Заслуговує на увагу позиція В.О. Савченка, який під майновою шкодою за неналежне надання

медичних послуг розуміє всі витрати, яких зазнав пацієнт у зв'язку із заподіянням йому шкоди, а також усі доходи, які він міг би точно отримати. Компенсація моральної шкоди за неналежне надання медичних послуг характеризується диспозитивністю, що проявляється в можливості для виконавця та пацієнта самостійно визначити спосіб компенсації, яка може мати грошовий характер або полягати в безкоштовному наданні нових медичних послуг тощо [3, с. 12].

Зокрема, під час невиконання або неналежного виконання зобов'язань із надання медичних послуг майнова шкода може виражатися насамперед у формі матеріальних витрат, які особа зробила або мусить зробити для відновлення свого здоров'я, викликаних необхідністю посиленого харчування, санаторно-курортного лікування, протезування, стороннього догляду, додаткових консультацій, придбання ліків, послуг інших спеціалістів, у формі втраченого заробітку (доходу) внаслідок втрати чи зменшення професійної або загальної працездатності. Однак, аби в подальшому правильно визначити в судовому порядку розмір відшкодування, дуже важливо, щоб усі додаткові витрати, які здійснив пацієнт після заподіяння шкоди його здоров'ю, були документально підтверджені.

Дослідивши норми чинного законодавства України, можемо визначити, що відшкодувати шкоду, яку завдану здоров'ю, неможливо. Тому основним завданням законодавства є визначення справедливого порядку компенсації для постраждалих клієнтів.

Обов'язковою умовою відповідальності за заподіяння шкоди є причинний зв'язок між протиправною поведінкою та заподіяною шкодою. У заподіювача не виникає обов'язку відшкодувати заподіяне, якщо шкода не є наслідком його протиправної поведінки, а сталася з іншим причин, зокрема внаслідок індивідуальних особливостей організму пацієнта або через недотримання пацієнтом медичних рекомендацій [4, с. 598–599].

Отже, задоволення вимоги про відшкодування шкоди можливо на розгляд суду шляхом виправлення неякісно наданої пластичної послуги або відшкодування завданої шкоди. Особливо треба врахувати ступінь вини пацієнта (замовника послуги), якщо буде доведено, що така існує й саме вона є причиною неякісного надання послуг, то шкода, завдана в її результаті, не підлягає відшкодуванню за наявності прямого умислу пацієнта.

По суті, вся діяльність суду під час вирішення спорів, пов'язаних із неналежним наданням послуг пластичної хірургії, зводиться до встановлення наявності зв'язку між діями лікаря та наслідками таких дій для життя і здоров'я пацієнта.

Майже завжди в договорах про надання послуг пластичної хірургії зазначають, що виконавець не несе відповідальності за надання послуг пластичної хірургії в меншому обсязі, ніж передбачено договором, тільки в разі надання пацієнтом неповної інформації про своє здоров'я або ж невиконання пацієнтом обов'язку стосовно виконання всіх медичних приписів, рекомендацій, а також у разі відмови пацієнта від продовження обстеження або лікування [5, с. 156].

Наявність вини заподіювача шкоди, що становить суб'єктивну сторону цивільного правопорушення і яка базується на протиправності поведінки, є ще однією умовою настання цивільно-правової відповідальності.

Варто зазначити, що вина не завжди є обов'язковою умовою настання відповідальності. Усе це зумовлено тим, що для цивільно-правової відповідальності важливим є не покарання, а відшкодування шкоди потерпілому в повному обсязі, а також договори про надання послуг пластичної хірургії можна трактувати як договори без гарантії досягнення успіху, тому вина в деяких випадках не має жодного юридичного значення для притягнення правопорушника до цивільної відповідальності [6, с. 67].

Незважаючи на те що основні положення договірної відповідальності визначаються цивільним законодавством, сторони наділяються правом не тільки включати в договір права й обов'язки, не передбачені законом, а й установлювати за їх порушення відповідні санкції [7], тобто розширювати й уточнювати нормативні приписи щодо договірної відповідальності.

Тому одним із актуальних питань відповідальності у сфері медичної діяльності є проведення відмежування між договірною та деліктною відповідальністю. Оскільки метою договору є надання послуги як такої, а не досягнення конкретного результату, то саме стягнення на основі положень про договірну відповідальність у судовій практиці майже не здійснюється. У зв'язку з цим постає питання в разі настання негативних наслідків, ускладнень про можливість чи неможливість відшкодування збитків, заподіяних неякісним лікуванням, а не про відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю внаслідок неправомірного впливу на організм і здоров'я людини. Тому

з урахуванням нерозвиненості сфери договірного надання медичних послуг у разі настання негативних наслідків на лікаря автоматично покладається відповідальність за заподіяння шкоди здоров'ю пацієнта [8, с. 1127].

Сутність специфіки деліктної відповідальності за неналежне надання медичних послуг полягає в тому, що вона виникає за наявності спеціального цивільно-правового делікту. Більшість учених погоджується з тим, що умовою настання деліктної відповідальності за неналежне надання медичних послуг є шкода, протиправне діяння, причинний зв'язок між протиправним діянням і шкодою, а також наявність провини [9, с. 193].

Ми поділяємо думку, що визнання провини є необхідною умовою для настання відповідальності, вона може виражатися у вигляді як наміру, так і необережності [9]. Якщо є місце легкої формі вини, наприклад, необережності, яка суттєво не вплинула на негативні наслідки медичних маніпуляцій, відповідно, буде невисоким розмір відповідальності або взагалі буде відмовлено у відшкодуванні шкоди. Отже, у тих випадках, коли експертизою встановлюється груба необережність, розмір шкоди буде збільшуватися.

З огляду на принцип презумпції вини в разі заподіяння шкоди у сфері надання медичних послуг, відсутність вини доводиться особою, яка вчинила правопорушення. У разі підтвердження відсутності провини виконавець звільняється тільки від відшкодування моральної шкоди [10]. З огляду на сказане, можна припустити, що відсутність або наявність провини за неналежне надання медичних послуг буде впливати лише на компенсацію моральної шкоди, тоді як матеріальна шкода підлягає відшкодуванню незалежно від наявності вини.

Для залучення до деліктної відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії також обов'язковим є встановлення протиправності дій виконавця, сутність якої полягає в порушення норм, визначених законом, і яка може бути критерієм відділення правопорушення від інших антисоціальних вчинків.

Відсутність протиправності в діях виконавця пластичної послуги виключає залучення його до відповідальності, через що вирішення питання протиправності поведінки є одним із найбільш істотних під час установлення підстав притягнення до деліктної відповідальності у сфері надання пластичних послуг.

На відповідальність лікаря впливає розвиток науки й техніки у сфері медицини. Найголовнішою

вимогою до лікаря є виконання його обов'язків, а саме постійне підвищення свого фахового рівня. Тому, якщо застосована застаріла методика, яка суперечить медичним стандартам, це буде порушенням у разі заподіяння шкоди пацієнту.

Наявність шкоди є наступною вимогою для залучення до деліктної відповідальності. Питання шкоди в деліктній відповідальності майже тотожне в договірній. Відмінність полягає в тому, що розмір і підстава деліктної шкоди визначаються тільки нормативними актами, а не договором.

При цьому розмір утраченого фізичною особою внаслідок каліцтва або іншого ушкодження здоров'я заробітку (доходу), що підлягає відшкодуванню, визначається у відсотках від середнього місячного заробітку (доходу), який потерпілий мав до каліцтва або іншого ушкодження здоров'я, з урахуванням ступеня втрати потерпілим професійної працездатності, а за її відсутності загальної працездатності (ч. 1 ст. 1197 Цивільного кодексу України). Якщо внаслідок порушення зобов'язання з надання медичних послуг спричинена смерть пацієнтові, а в нього на утриманні перебували непрацездатні особи або особи, які мали на день смерті пацієнта право на одержання від нього утримання, то в такому випадку відшкодуванню підлягають відповідні витрати на утримання непрацездатних осіб, а також витрати на поховання.

Безпосереднє відшкодування шкоди за неналежне надання медичних послуг покладається на юридичного виконавця (роботодавця), який отримує право на регресне відшкодування заподіяної йому шкоди від медичного працівника. У сфері цивільно-правової відповідальності за неналежне надання медичних послуг під регресом варто розуміти можливість роботодавця, який відшкодував шкоду, заподіяну пацієнтові під час надання медичних послуг, зворотної вимоги стягнення в розмірі виплаченої пацієнтові компенсації від

медичного працівника цієї установи, який фактично заподіяв шкоду [11]. Регресна вимога до медичного працівника може бути пред'явлена протягом трьох років з дня виконання зобов'язання про відшкодування шкоди (відшкодування в натурі, виплати суми періодичних платежів тощо) [12].

Останньою й не менш важливою умовою залучення до деліктної відповідальності за неналежне надання пластичних послуг визнається наявність причинного зв'язку між протиправними діями та завданою шкодою.

Отже, з вищезазначеного можна зробити висновок, що деліктна відповідальність за неналежне надання послуг пластичної хірургії настає за порушення норм цивільного законодавства, а підставою для залучення до неї є наявність складу медичного правопорушення. Однак, погоджуючись із припущенням Е.О. Васильєва [13], можна відзначити, що на практиці досить важко встановити, чи пов'язано неналежне надання пластичної послуги з виконанням договору. Складність розмежування деліктної та договірної відповідальності за неналежне надання медичних послуг полягає в тому, що одна й та ж дія виконавця може являти собою як делікт, так і порушення договірних зобов'язань.

Висновки з дослідження та перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Підсумовуючи, необхідно зазначити, що нормативна основа для залучення до договірної й позадоговірної відповідальності під час надання медичної допомоги та медичних послуг є, але хотілося б, щоб законодавець конкретизував норми, що стосуються цивільно-правової відповідальності у сфері охорони здоров'я, для зменшення розбіжностей під час застосування їх на практиці, наприклад, прийнявши закон, що захищає права споживачів послуг у сфері охорони здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

- Смотров О.І. Порушення виконавцем договору щодо оплатного надання медичних послуг як необхідна умова цивільної відповідальності. *Вісник Національного університету внутрішніх справ*. 2002. Вип. 18. С. 317.
- Заїка Ю.О. Українське цивільне право : навчальний посібник. Київ : Правова єдність, 2008. URL: http://pidruchniki.ws/1398062744927/pravo/zagalni_polozhennya_pro_dogovori.
- Савченко В.О. Медичні послуги як об'єкт цивільних правовідносин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2014. С. 12.
- Сенякин И.Н. Понятие, признаки и виды юридической ответственности. Теория государства и права : курс лекций / под ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп. Москва, 2001. С. 598–599.
- Герц А.А. Особенности змісту договору про надання медичних послуг у пластичній хірургії. *Часопис Київського університету права*. 2015. № 2. С. 150–160.
- Паришкура В.В. Проблемні аспекти цивільно-правової відповідальності без вини. *Вісник вищої ради юстиції*. 2010. № 2. С. 67. URL: http://www.vgu.gov.ua/content/article/visnik02_09.pdf.
- Гринько С.Д. Непереборна сила як безумовна підстава звільнення від відповідальності в цивільному праві України. *Університетські наукові записки*. 2007. № 2 (22). С. 187.

8. Договірне право України. Особлива частина : навчальний посібник / Т.В. Боднар, О.В. Дзера, Н.С. Кузнецова та ін. ; за ред. О.В. Дзери. Київ : Юрінком Інтер, 2009. С. 1127.
9. Волков В.Д., Дешко Л.Н., Заблоцкий В.П. Медицинское право Украины. Донецк : ДонНУ, 2005. С. 193.
10. Стеценко С.Г., Стеценко В.Ю., Сенюта І.Я. Медичне право України. Київ : Всеукраїнська асоціація видавців «Правова єдність», 2007. С. 275.
11. Степанов Д. Услуги как объект гражданских прав. *Российская юстиция*. 2005. № 2. С. 17.
12. Эрделевский А.М. Компенсация морального вреда в России и за рубежом. Москва : Издательская группа «ФОРУМ-ИНФАРМ» 1997. С. 130, 140.
13. Гражданское и торговое право капиталистических государств / Е.А. Васильев, В.В. Зайцева, А.А. Костин и др. Москва : Международные отношения, 1992. С. 432.

Берназ-Лукавецька Олена Михайлівна

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНО-ПРАВОВОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА НЕНАЛЕЖНЕ НАДАННЯ ПОСЛУГ ПЛАСТИЧНОЇ ХІРУРГІЇ

У статті проведено аналіз особливостей цивільно-правової відповідальності за неналежне надання послуг пластичної хірургії. Розглядаються умови настання цивільно-правової відповідальності, до яких зараховують протиправність поведінки (дій або бездіяльності) виконавця послуг; шкоду як наслідок протиправної поведінки; причинний зв'язок між шкодою та протиправною поведінкою; вину. Окрім того, узагальнено та проаналізовано різноманітні наукові підходи щодо відмежування між договірною та деліктною відповідальністю.

Ключові слова: цивільно-правова відповідальність, послуги пластичної хірургії, протиправна поведінка, вина, шкода.

Берназ-Лукавецкая Елена Михайловна

ОСОБЕННОСТИ ГРАЖДАНСКО-ПРАВОВОЙ ОТВЕТСТВЕННОСТИ ЗА НЕНАДЛЕЖАЩЕЕ ПРЕДОСТАВЛЕНИЕ УСЛУГ ПЛАСТИЧЕСКОЙ ХИРУРГИИ

В статье проведен анализ особенностей гражданско-правовой ответственности за ненадлежащее предоставление услуг пластической хирургии. Рассматриваются условия наступления гражданско-правовой ответственности, к которым относятся противоправность поведения (действий или бездействия) исполнителя услуг; вред как следствие противоправного поведения; причинная связь между вредом и противоправным поведением; вина. Кроме того, обобщены и проанализированы различные научные подходы разграничения между договорной и деликтной ответственностью.

Ключевые слова: гражданско-правовая ответственность, услуги пластической хирургии, противоправное поведение, вина, вред.

Bernaz-Lykavetskaya Olena

THE PECULIARITIES OF CIVIL LIABILITY FOR INAPPROPRIATE PROVISION OF PLASTIC SURGERY SERVICES

This article deals with the issue of civil liability as one of the most complex in civil science. At the same time, the restitution is the most adequate way to protect citizens' rights, including the sphere of citizens' rights to health care and medical assistance (Article 49 of the Constitution of Ukraine). The specific nature of civil liability in the provision of plastic surgery services is influenced by both the general principles of legal liability and the peculiarities of the plastic surgery services, due to the specific subject composition, nature of the violated rights and obligations, which arise between the patient and the service provider regarding the patient's health. Civil liability in the field of plastic surgery services arises in case of general conditions of liability, which include: unlawful conduct (actions or inaction) of the service provider; harm as a result of unlawful behavior; causal link between harm and unlawful behavior; guilt. The unlawfulness of conduct, which is a prerequisite for civil liability, is the fact of non-compliance or improper fulfillment of the terms of the contract, the requirements of the law or other legal acts, as well as other requirements that usually concern medical activity. Unfortunately, there are no regulatory requirements and standards for the quality of plastic surgery services currently available in the healthcare industry, and therefore no plastic surgeon has any rules or instructions whatsoever. Therefore, cases of free use by plastic surgeons of various diagnostic, therapeutic, rehabilitation methods and schemes are common.

Another prerequisite for civil liability in the provision of medical assistance is harm. An indispensable condition of liability for causing harm is the causal link between the illegal conduct and the harm caused. Another prerequisite for civil liability is the existence of the harm caused, which is the subjective side of the civil offense and based on the illegal conduct. In addition, this article summarizes and analyzes various scientific approaches to distinguishing between contractual and tortious liability.

Key words: civil liability, plastic surgery services, illegal behavior, guilt, harm.